

Відгук
офіційного опонента
на дисертацію
МІЛЛЕР Олесі Романівни
**«МОДУСИ ІДЕНТИЧНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ
МИСТЕЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО РУХУ»,**
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
за спеціальністю
10.01.06 – теорія літератури

Актуальність проблеми ідентичності є багатоаспектою та універсальною. Періодичні пошуки ідентичності, її віднаходження, травми, що пов'язані з нею, – стосуються як глобальних рівнів культурної історії, викликів, характерних для цілих епох, для *Zeitgeist*'у цілого періоду, – так і майже щоденно- побутової потреби того чи того індивіда перебувати у зрозумілих та гармонійних стосунках зі своєю тодіжністю, а кажучи простіше: зі самим собою, себто людиною, з якою кожен проводить чи не найбільше часу. Та попри цей побутовий вимір ідентичнісного (с)кріплення, який відбувається у кожного з нас, важливо знати і пам'ятати про традицію і тягливість ідентичнісної ампліфікації – тих різноманітних та однонапрямних нашарувань, розширень, що стають своєрідною підтримкою та ґрунтом для наступних поколінь, які неминуче на своєму шляху теж ампліфікуватимуть ідентичність – спільну та індивідуальну. Мова про те, що та чи інша ідентичність зазнавала різних непростих викликів (особливо у ХХ ст.) і скріплювалася. Та оскільки сам термін «ідентичність» уже виходить за межі філософсько-культурологічного (а відтак і літературознавчого) дискурсу у дискурс інтелектуально-популярний (з лат. *populus* – народ), а різні прояви рефлексувати, думати, експериментувати про ідентичність є часто неосмисленими, інтелектуально несистематизованими, а подекуди й взагалі невідомими, то вкрай

необхідно підсумувати ці культурно-інтелектуальні пласти, перейнятися ними як феноменом, проаналізувати їх на відповідному теоретико-методологічному рівні.

Робота Олесі Міллер у цьому контексті є більш, ніж актуальною, і одразу кажучи: добрим прикладом теоретичної¹ роботи, яка модулює і формулює ідентичнісні прояви: 1) із різношерстого, але навдивовижу цільного літературного плаstu-згустку, яким є творчість представників Мистецького Українського Руху; 2) у конкретні модуси, що врешті конкретизовує і створює як мінімум декілька систем ідентичнісних гілок, причому, сформульованих за різними критеріями.

Тож, опираючись на теоретичні напрацювання, дисертантка створює своє ідентичнісне дерево з високим і розгалуженим гіллям, – ідучи за (по)доланими викликами та втіленими у художнє слово відрефлексованими проблемами, які були цікавими та актуальними для мурівців. Це найважливіша із підставових речей щодо поданої до захисту дисертації: теорія літератури стає синтетично-структурним узагальненням системного художнього досвіду, узагальненням підставових проблем, що шукають і знаходять своє вираження у художньому слові.

Перший розділ дисертації – «Ідентичність як соціокультурний феномен: теоретичний аспект» – дає уявлення про те, що являла собою проблема ідентичності у тяглому багатостолітньому процесі соціокультурної думки, коли, як і чому вона ставала філософсько-культурною, а, врешті, й літературознавчою категорією, набуваючи в домодерну, а особливо в модерну добу теоретичної стрункості, ставала концептом, при цьому акумулюючи, як згусток, дотеперішні ідентичнісні досвіди, хоч, може, й не достатньо прорефлектовані, проговорені, прописані. Цікаво було простежувати, коли ідентичність – як категорія і концепт – почала бути про-мовлюваною, ставала актуальною і, врешті, стала однією із найважливіших та найпідставовіших теоретичних проблем.

¹ Себто роботи, що сягає «у дно, у суть, у корінь речі», за словами відомого поета.

Не менш цікаво, а ще: важливо та актуально те, що проблема ідентичності, розпочавши із філософського дискурсу, через дискурс антропологічний, – прийшла до літературознавства. А відтак: через літературознавчі засяги – знову вийшла на філософські, загальнокультурні, антропологічні виміри, по суті, повертаючись до них. Це яскраво видно і через структуру роботи Олесі Міллер: оглядаючи домодерний і модерний дискурси ідентичності, акцентуючи на неминучій міждисциплінарності цього поняття, авторка через аналіз художньої прози МУРу показує і доводить ті ж таки антропологічно-філософські засяги об'єкта свого дослідження. В цьому плані подана до захисту дисертація – якнайкраще свідчення того, що чим складніший предмет аналізу, тим сильнішим є принцип, щоб без макроаналізу неможливий мікроаналіз, а відтак мікроаналіз стає фундаментом для осягнення макрокатегорій, якою, без сумніву, є ідентичність.

Два аспекти, що їх варто відзначити як висновкові успіхи першого розділу – це:

1) коректне термінологічне розмежування *ідентичності* та *ідентифікації* як категорій спільногоС поля, але різної часо-просторової природи: «...ідентичність – це результат..., ідентифікація – це процес; ідентичність – це змінна та динамічна категорія, проте цю змінність та динамічність її забезпечує процес ідентифікації». Ці начебто очевидні, але замало актуалізовані термінологічні акценти, думаю, розставили би немало крапок над «і» не лише у суто науково-гуманітарних дискусіях академічного рівня, але й у дискусіях більш прикладного гуманітарного плану, часто заполітизованих і профаних, що нерідко виникають у довкола- чи псевдоінтелектуальних контекстах;

2) коректність і влучність розглядати проблему ідентичності у, як вже було сказано, різношерстому, але цільному художньому дискурсі МУРу, – через *modus*. Саме ця категорія, і навіть більше – дослідницька стратегія втілює у собі, а відтак увиразнює, опозорює постійну циркуляцію поміж мікрооб'єктом та макропредметом поданої до захисту дисертації.

Перше враження, яке зробив другий розділ дисертації – «*Особистісний модус ідентичності в художній прозі Мистецького Українського Руху*» – це підтвердження

думки про те, що художня література під певним кутом зору є психо-логією. Власне, йдеться не про само-себою-зрозуміле узагальнення, що література – це «наука про душу» (з грецьк. *psyche* – душа), а про модернє уявлення про те, чим є дослідження людської психології, вужче: психологічних відносин зовнішнього та внутрішнього характерів. Система суспільного визнання та, власне, професійної ідентичності побудована за такими критеріями, що навряд чи ті, про кого Олеся Міллер пише як про творців ідентичів *батька, дитини, сироти*, чи тих, хто художньо прописував дуже складні моделі *подвоєної* та *роздвоєної* ідентичностей чи *ідентичності-поміж-масками*, – отримали би диплом психолога. Хоча такі архетипні ідентичні чи кризові ідентичнісні моделі здобуті цілком емпіричним шляхом, причому як особистим та особистісним (згадаймо приклад несамовитої біографії мурівця Юрія Косача), так і зумовленостями немилосердного ХХ століття з його перенасиченими викликами і суцільними трагедіями, що неминуче впливало на найглибші і найтонші модуси людської ідентичності. Тут варто відзначити звернення мурівців до національного досвіду українців, не завжди простого, а частіше – (за)надто складного, який (на жаль) став «доброя» темою для осягання найскладнішого рівня ідентичності – *роздвоєння* та *розщеплення*. Що ж до авторки дисертації, то вагомим свідченням її глибокого наукового запліччя є те, що свій розгляд цих найскладніших ідентичнісних виявів вона підкріплює немалим інтелектуальним контекстом українських авторів, згадуючи соціокультурні ідеї, зокрема, Михайла Грушевського, Миколи Шлемкевича, В'ячеслава Липинського, Миколи Хвильового, Дмитра Донцова, Івана Лисяка-Рудницького, Миколи Рябчука etc. (це, власне, у контексті первого розділу дисертації і, зокрема, соціоісторичних і соціокультурних підвалин проблеми ідентичності).

Національний досвід ідентифікації та ідентичності у творах представників Мистецького Українського Руху виведений у дисертації як предмет аналізу окремого – третього – розділу: «*Національний модус ідентичності в художній прозі Мистецького Українського Руху: основні виміри*». Дивлячись на запропоновану структуру розділу – територіальний, політичний, культурний, історичний, психологічний виміри –

розуміємо, що ці досить загальні критерії можуть бути універсальними щодо розгляду теми ідентичності будь-якого періоду / літературного плаstu / художньо-інтелектуального досвіду. Та розгортаючись підрозділ за підрозділом, аналіз національного модусу ідентичності у мурівців набуває все більш проблемного рівня, адже апелює до базових психологічних ідентифікацій людини (територія), переростає у громадянську ідентифікацію (кореляцію поміж національною та державною ідентичностями), виростає до втілення ідентичнісних проявів у культурно-мистецьких (пісня) та культурно-мисленнєвих (мова) явищах. Особливо цікавим, а водночас надзвичайно проблемним в авторів-мурівців є конструювання мовного вибору як простору ідентичності своїх герой, щільно змонтованого з ідентичністю національно-культурною, і навіть більше – ідентичністю психологічно-емоційно-ментальною, що сягає глибин, «хтонічних пластів людської не-свідомості, до сфери чуття, перцепції».

Напевно, найбільш намацальним у стосунку до мурівського контексту як контексту еміграційного є *історичний* вимір національного модусу ідентичності. Виміру, що втілює в собі один із найпідставовіших критеріїв цивілізаційності – *пам'ять*. Уважний читач не зможе не помітити, що мурівці зверталися до історичної тематики аж ніяк не спорадично, і це звернення не є явищем того ж гатунку, що, наприклад, західноукраїнська популяризаційна історична проза, покликана піднімати патріотичний дух молоді. Маємо справу зі складнішим пластом літератури, дотичним до екзистенційно маркованої національної ідентифікації через звернення до історичної пам'яті та крізь призму досвіду еміграції. Олеся Міллер дуже коректно апелює до теоретиків проблеми пам'яті, показуючи, що різні звернення до неї в аналізованих творах є насправді пам'ятевими моделями, покликаними формулювати питання і, можливо, – давати відповіді на них.

В четвертому розділі дисертації – «*Наративний модус ідентичності в художній прозі Мистецького Українського Руху*» – заслуговує на увагу своєрідне пере прочитання мурівської інтелектуальної платформи, яку традиційно – і цілком небезпідставно – дослідники вважали цікавішим і видатнішим явищем, на відміну від

їхньої художньої спадщини. Пов'язано це як із організаційною динамікою МУРу, так із тим, що їхня ідея «великої літератури» на практиці, так би мовити, «провалилася». Та Олеся Міллер міняє інтерпретаційний критерій щодо цього явища, пропонуючи розглядати його в наратологічній площині: «велика література» – це своєрідний центр тяжіння, екзистенційна потреба і навіть дивовижний приклад цивілізаційно-культурного інстинкту самозбереження, транзитної пересмості напередодні сприятливіших обставин розвитку національного письменства в його ідейній, тематичній, проблемній, стилістичній поліфонії.

Водночас у другому і третьому підрозділах четвертого розділу дисертації дослідниця показує, що художній дискурс МУРу «виграє» як цілісне явище своїм автобіографічним дискурсом, і його якнайкраще видно саме через наратологічний аналіз. Тобто внутрішній світ героїв МУРу мас більше, аніж достатньо, психологічних та внутрішньо-мовних підстав, аби стати, кажучи ординарно, справжньою літературою, що підкріплена «кров'ю» (за Б. І. Антоничем та О. Лишегою), і яка врешті цілком справедливо і методологічно коректно виведена в дисертації як «єдина наративна ідентичність», «єдиний у своїй суті наратив МУРу».

Маю до шановної авторки дисертації таке *зauważення-заглядання*: без сумніву, звернення до мурівського художнього контексту (із залученням їхнього програмно-літературного шару) як до явища герметичного² є цілком виправданим і переконливим. Авторка наче під лупою розглядає окремий, дуже важливий, екзистенційно цікавий і непростий період в історії української літератури. Та попри те було би цікаво час від часу, у форматі невеликих наукових відсилок, коментарів та приміток корелювати досліджувані (авто)біографії, складні досвіди формування національних і внутрішніх модусів ідентичності – із тим, як ці процеси відбувалися у до-мурівський період, а відтак і пізніше – коли автори, про яких ідеться в дисертації, емігрували далі на Захід і в більш комфортних умовах продовжували працювати (Улас Самчук), або повернулися

² Із дослідницько-ретроспективної точки зору.

в Радянських Союз, де зустрілися із не меншими ідентичнісними викликами (В. Домонтович), або залишилися у Німеччині і створювали свою унікальну візію української літератури (Ігор Костецький). Читачеві дослідження, на мій погляд, було би цікаво отримувати невеликі відсылки про те, з чого походить і у що, врешті, втілився той досвід ідентифікації, який так згущено і концентровано був виписаний саме у період Мистецького Українського Руху. Чи могла би авторка дисертації під час публічного захисту коротко, тезово-пунктирно окреслити, з одного боку, генезу, а з другого боку, перспективу розвитку модусів ідентичності у доробку представників МУРу?

Висловлене запитання-зауваження аж ніяк не применшує наукової вартості поданої до захисту дисертації Олесі Міллер, її актуальності та новизни, того, як ґрунтовно і предметно дослідниця виконавши поставлені завдання, реалізувала свою мету.

Структурою своєї теоретичної моделі, системним підходом щодо виокремлення та аналізу модусів ідентичності у прозі Мистецького Українського Руху авторка дисертації реалізовує чи не найголовнішу функцію літературознавства: перепочитуючи ці твори, о-світлює їх під переконливими ракурсом, сфокусовує на них зовсім інші параметри уваги, аніж вони могли би бути на перший погляд, врешті-решт, своєю інтелектуальною мандрівкою професіонально зацікавлює читача цієї роботи. Тож, напевно, кожен, хто прийняв методологічну стратегію Олесі Міллер, захоче перечитати аналізовані твори уже під новим ракурсом, з новим досвідом інтерпретації, який набула наукова спільнота через подану до захисту дисертацію – плід сконцентрованих заглиблень і вдивлянь у складний з погляду проблеми ідентичності літературний спадок Мистецького Українського Руху.

За своїм загальним інтелектуальним рівнем, методологічною прозорістю та зручністю, рівнем опрацювання об'єкта та осягання предмета дослідження, ступенем новаторства та успішним досягненням мети дисертація Олесі Міллер «Модуси ідентичності в художній прозі Мистецького Українського Руху», що виконана на

кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, у потужному, хоча й невеликому науковому осередку, є самостійним, оригінальним та висококваліфікованим дослідженням, відповідає всім вимогам до кваліфікаційних робіт такого рівня, зокрема «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567. Робота достатньо апробована на міжнародних та всеукраїнських конференціях, її результати – як статті – у достатній кількості опубліковані у фахових наукових виданнях. Автореферат дисертації коректно, повно й прозоро транслює не лише головні результати дослідження, але й показує його перебіг, наукові відкриття на шляху реалізації дослідження.

Поза будь-яким сумнівом, Олеся Романівна Міллер заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Львів, 26 жовтня 2018 року

Данило Ільницький,
кандидат філологічних наук,
старший викладач
кафедри філології
Вищого навчального закладу
«Український католицький університет»

